

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA İNTERNET DOĞRULAMA/TEYİT PLATFORMLARININ KULLANIMI

FACT-CHECKING SITES USE AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Nurhan KAVAKLI¹

Öz

İnternet doğrulama/teyit platformları son yıllarda dikkatleri daha çok çeken organizasyonlar haline gelmiştir. Yalan/sahte haberin, özellikle sosyal medya aracılığıyla etkisini arttırdığına ve hakikatin üzerini örterek, kamuoyunu yanlış yönlendirebilir bir konuma ulaştığına dair kaygılar bu tür oluşumların önemini arttırmıştır. Benzer doğrultuda, internet doğrulama/teyit platformlarının yalan/sahte haberle mücadelede ne denli etkin bir işleyişe sahip olduğu da önem kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle, bu çalışma internet doğrulama/teyit platformlarının üniversite öğrencileri arasındaki bilinirliği ve kullanım yaygınlığına odaklanmayı amaçlamıştır. Anket yöntemiyle gerçekleştirilen araştırmanın bulguları bu tür organizasyonların öğrenciler arasındaki kullanım düzeyinin düşük olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu durumun ardında yatan en önemli iki neden ise, bu oluşumların düşük bilinirlik düzeyine sahip olması ve kullanıcıların onlara ilişkin yaşadığı güven sorunu olarak belirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnternet doğrulama/teyit platformları, yalan haber, üniversite öğrencileri, gazetecilik, sosyal medya

Abstract

Internet fact-checking sites have become the organizations which are attracted more attention in recent years. Worries about the rise of fake news, especially through social media, and the fact that fake news has gain more and more power to cover up the truth, is increasing the importance of such organizations. Similarly, it is also important that in what degree those platforms may have an effective functioning in dealing with fake-news. With this in mind, this study aims to focus on the awareness and use of internet fact-checking sites as a verification source among university students. In the survey conducted by the questionnaire method, findings indicate that the level of awareness and use of these organizations is low among the students. The two most important reasons behind this situation are the low level of awareness of platforms and the trust issue towards them.

Keywords: Internet fact-checking sites, fake news, university students, journalism, social media

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, nurhankavakli@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-5003-9996

1. GİRİŞ

Demokrasiler bilgi sahibi ve katılımcı yurttaşların varlığına ihtiyaç duyan sistemler olarak değerlendirilmektedir. Demokrasilerin başarılı ve sürdürülebilir olabilmesi için vatandaşların bu doğrultuda bilişsel donanım kazanmalarının ve bu yönde norm ve davranış kalıpları geliştirmelerinin teşvik edilmesi önem taşımaktadır (Chaffee ve Kanihan, 1997). Kamuya bilgi sağlama işlevi üstlenen haber medyası ve özellikle günümüz toplumunun önemli haber alma kanallarından biri haline dönüşmüş bulunan sosyal medya bu bağlamda dikkat çeken yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada kullanıcı türevli içeriklere dolaşım alanı ve etkileşim olanağı sunan sosyal medyanın katılımcı ve çoğulcu bir kültürü teşvik etmesi açısından olumlandığı (Jenkins, 2006) ancak yalan/sahte haber lehine bir iletişim işleyişine izin verdiği için de eleştirildiği görülmektedir. 2016 yılında önce Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden (AB) çıkma kararıyla sonuçlanan referandum sürecinde ve hemen ardından Donald Trump'ın kazandığı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanlık seçimi döneminde yaşanan gelişmeler yalan haberin sosyal medya aracılığıyla kamuoyunu yanlış yönlendirme gücüne dair en çok değinilen iki örneği oluşturmaktadır (Allcott ve Gentzkow, 2017: 212; Brandtzaeg ve Folstad, 2017: 67). Her iki gelişmede de sosyal medya üzerinden yayılan yalan haberlerin miktarı ve yayılım alanının genişliği sonuçlar üzerinde şaibe yaratacak derecede tartışmalara yol açmıştır (Gottfried ve Shearer 2016).

Dezenformasyonun günümüzde ülkelerin kaderlerini etkileyebilecek bir güce erişmesinin sorumluları arasında gösterilen sosyal medyanın, yalan haberin günümüzdeki tanımlamalarında da kendine yer bulduğu görülmektedir. Örneğin bu tanımlamalardan birinde yalan haber “haber raporu gibi görünen, uydurma bilgilere dayalı viral paylaşımlar” (Edson, 2018: 138) olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada dikkat çeken bir konu ise sosyal medyanın daha özgürlükçü ve katılımcı bir iletişim düzeni için potansiyel taşıdığı öngörülen özelliklerinin manipülasyon amaçlı girişimler için de gündeme getirildiğidir. Bu özelliklerin başında, sosyal medyanın kullanıcılarını enformasyon üretebilen, başkalarının ürettiği enformasyonu dağıtabilen ya da bunlar üzerinde değişiklik yapabilen kişiler konumuna getirmiş olması verilebilir. Ancak kaygı uyandıran nokta, sosyal medya üzerinden kullanıcıların aktif olarak katılabildiği bu iletişim sürecinde oluşabilecek suistimallere karşı geleneksel gazetecilik kurumlarının kullandığı denetim ya da doğrulama benzeri mekanizmaların eksikliğidir (Himma-Kadakas, 2017: 27; Pak, 2017: 313). Diğer yandan, sosyal medyanın doğası gereği çoklu metinleri (görsel, ses, yazı, video, grafik vb.) içeren formatların oluşumuna olanak tanınması da manipülasyon olanaklarını artırıcı, aynı zamanda da olası teyit işlemlerini zorlaştırıcı bir gelişme olarak anılmaktadır (Haig vd., 2017).

Yalan/sahte haberin özellikle sosyal medya aracılığıyla etkisini arttırdığına ve hakikatin üzerini örterek, kamuoyunu yanlış yönlendirebilir bir konuma geldiğine dair kaygılar, manipülatif haberlerle mücadele ve bu mücadelenin nasıl yapılacağına dair tartışmaları da alevlendirmiştir. Medyada, özellikle de sosyal medyada kamuya yönelik haber ve bilgilendirmelerde yer alan iddiaların kontrolünü yaparak, yalan ya da yanlış haberlerin saptanması ve kamuoyuna duyurulması hizmeti sunan internet doğrulama/teyit platformları (Brandtzaeg ve Folstad, 2017:65) bu bağlamda dikkat çeken yapılanmalardır. Ülkemizde de çeşitli türlerinin uygulamaya geçirildiği internet doğrulama/teyit platformlarının taşıdığı potansiyel -ne denli etkin bir konuma sahip olduğu, dolayısıyla bilinirliği ve kullanım yaygınlığı- aynı zamanda akademik ilgiyi hak eden bir önem taşımaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışma internet doğrulama/teyit platformlarının ne denli yaygın bir kullanıma sahip olduğu sorusuna yanıt aramaya çalışmaktadır. Yapılan araştırmalar Türkiye’de internet kullanıcılarını oluşturan en büyük grubu 16-24 yaş aralığındaki

genç nüfusun oluşturduğunu göstermektedir (TÜİK, 2018). Bu doğrultuda çalışmanın odaklanacağı kesimin üniversite öğrencilerinden oluşması tercih edilmiştir. İstanbul’da bir vakıf üniversitesinin çeşitli fakültelerinde okuyan lisans öğrencilerine uygulanan çevrimiçi anket yöntemiyle internet doğrulama/teyit platformlarının üniversite öğrencileri arasındaki bilinirliği ve kullanım yaygınlığı ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda ilk olarak internet doğrulama/teyit platformlarının tarihi, gelişimi ve türleri hakkında bilgi verilecektir. Ardından internet doğrulama/teyit platformlarının yalan/sahte haberle mücadeledeki konumuna ilişkin tartışmalara değinilecektir. Sonraki bölümde ise araştırma bulguları sunulacaktır.

2. İNTERNET DOĞRULAMA/TEYİT PLATFORMLARININ GELİŞİMİ

İnternet doğrulama/teyit platformları ilk olarak 2000’li yılların başlarında şüpheli görülen siyasi haber ve demeçlerin doğruluğunun kontrolüne yönelik olarak ABD’de kurulmuştur (Graves ve Cherubini, 2016: 6). İnternet tabanlı platformların çevrimdışı öncüllerinin ise 1980’lerde Ronald Reagan’ın başkanlık kampanyası sırasında ortaya çıktığı belirtilmektedir. Siyasal seçimlerde yürütülen halkla ilişkiler kampanyalarında medyayı ve kamuoyunu manipüle etmeye dönük haberlerin artış göstermesi ve bu tür uygulamaların bir rutin oluşturması karşısında geleneksel basın kurumları kendi teyit mekanizmalarını oluşturma yoluna gitmiştir. Eğlence ya da aldatma maksatlı asılsız haberleri doğrulamak amacıyla 1990’larda ortaya çıkan ve ‘hoax-busting’ (palavra-avcısı) olarak adlandırılan siteler de internet doğrulama/teyit platformlarının ilk örnekleri arasında anılmaktadır (Lowrey, 2017: 377). Günümüzde bağımsız bir girişim ya da bir sivil toplum kurumu projesi olabildiği gibi çeşitli gazetecilik örgütleriyle bağlantılı olarak da çalışmalarını sürdüren internet doğrulama/teyit platformları bulunmaktadır. Bu oluşumları odaklandıkları konulara ve ilgi alanlarına göre üç kategori altında toplamak mümkündür: Belirli bir konu ya da belirli bir sorun üzerine odaklananlar (örn. #RefugeeCheck, Climate Feedback, StopeFake, TruthBe Told); İnternet üzerindeki söylenti, asılsız haber ya da hikayelere odaklananlar (örn. Snopes.com., Hoax-Slayer, HoaxBusters, ThruthOrFiction.com., Viralgranskaren-Metro); Politik ve kamusal açıklamalara, bildirimlere odaklananlar (örn. FactCheck.org, PolitiFact, The Washington Post Fact Checker, CNN Reality Check, Full Fact) (Brandtzaeg ve Folstad, 2017: 65).

Benzer oluşumların Türkiye’deki gelişimine bakıldığında bu sürecin tarihinin 2013 yılında başladığı görülmektedir. Kurumsal ilk girişim Ortak Gelecek İçin Diyalog Derneği’nin 2013 yılında kurduğu doğrulukpayi.com olmuştur (<http://www.dogrulukpayi.com/>). Sosyal medya takipçileri üzerinden bir ‘popülerlik’ ölçümlemesi yapılacak olursa, bu satırların kaleme alındığı tarihte (Ağustos, 2018) Facebook üzerinde 114 bin 660 takipçisiyle doğrulukpayi.com öne çıktığı görülmektedir. Siyasetçilerin demeçlerinin doğruluğunu ölçmek amacı taşıyan doğrulukpayi.com, bu haliyle yukarıda verilen kategorilerden ikinciye yakın durmaktadır. Teyit Medya Araştırmaları tarafından bağımsız bir girişim olarak 2016 yılında kurulan ve amacını “yaygın bilinen yanlışlardan, sosyal medyanın gündemine oturan şüpheli bilgilere, yaygın medyanın gündeme getirdiği iddialardan, şehir efsanelerine birçok alanda doğrulama yaparak okurun süzgeçten geçirilmiş bilgiye ulaşması” (<https://teyit.org/>) şeklinde belirten teyit.org ise ikinci kategoriye yakın durmaktadır. Teyit.org. 48 bin 342 Facebook takipçisiyle ülkenin en yaygın kullanılan ikinci internet doğrulama platformu olarak değerlendirilebilir. “Şüpheli ve temelsiz iddiaları irdelemek” amacı taşıyan, gönüllü çalışanlardan oluşan ve 26 bin 852 takipçisi bulunan ‘Yalansavar’ (<https://yalansavar.org/>) ile Harvard Üniversitesi’ndeki bir grup Türk öğrencinin kurduğu ve Facebook üzerinden 16 bin 838 kişinin takip ettiği ‘Bilim Kazanı’ (<https://bilimkazani.org/>) adlı oluşumlar ise üçüncü kategoriye daha yakın durmaktadır. Bir diğer internet doğrulama/teyit organizasyonu Doğrula.org. 2 bin 398 Facebook takipçisine sahiptir. Facebook sayfasında

hakkımızda bölümünde “İnternet üzerinden provokasyon amaçlı yapılan yalan haberlerin tespiti ve doğru bilgi paylaşımı yapmak üzere kurulmuştur” yazısı bulunan sitenin sahiplik ya da finans kaynaklarına ilişkin bilgi yer almamaktadır (<https://www.facebook.com/dogrula.org/>).

3. İNTERNET DOĞRULAMA/TEYİT PLATFORMLARININ ETKİNLİĞİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR

İnternet doğrulama/teyit platformlarının yalan/sahte haberle mücadelede etkinliğine yönelik tartışmalarda ‘güvenilirlik sorunu’ öne çıkan ilk çekince olarak görülmektedir. Kamuoyunun bu tür yapılanmalara karşı şüphe duyabileceği ve bu nedenle de doğrulama/teyit platformlarının inandırıcılıklarının dolayısıyla etkilerinin zayıf olabileceği öngörülmektedir. Bu tür oluşumların halk arasında ne derece yararlı ve güvenli bulunduğunu ölçmeyi amaçlayan bir araştırma (Brandtzaeg ve Folstad, 2017) platformların yararlı bulunduğu ancak güvenilirliğinin yüksek olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Araştırmada, doğrulama/teyit platformlarının güvenilirlikleri konusunda dört faktörün etkili olduğu belirtilmektedir. Bu faktörler (1) Sahiplik yapısı (kime ait olduğu); (2) Finansal kaynağı; (3) Organizasyon yapısı ve amacı; (4) Teyit sürecini ne denli şeffaf yürüttüğü şeklindedir. İnternet doğrulama/teyit organizasyonlarına şüphelerle yaklaşılmasının temelinde ise bu tür oluşumların ‘politik yanlılığa’ sahip olabileceklerine dair kaygıların yattığına işaret edilmektedir. Geçmişte ortaya çıkan partizan doğrulama/teyit organizasyonları ve bunların özellikle siyasi seçimlerde, rakip adaylara ya da partilere yönelik kasıtlı ve olumsuz tavırları, bu tür kaygıların zeminini hazırlamıştır (Dobbs 2012: 11). Diğer yandan, söz konusu kaygıların tarafsız doğrulama sitelerinin önemini ve bu tür yapılara olan ihtiyacı arttırdığı ve böylece tarafsızlık kaygısı ve iddiasını daha güçlü taşıyan yeni doğrulama/teyit platformlarının oluşumuna yol açtığı görülmüştür. Bu doğrultuda, ilk tarafsız doğrulama/teyit organizasyonu olarak kabul edilen Factcheck.org.’un ABD’de Pensilvanya Üniversitesi bünyesindeki Annenberg Vakfı tarafından 2003 yılında kurulduğu belirtilmektedir (Brandtzaeg ve Folstad, 2017: 66).

Doğrulama/teyit platformlarının etkinliğine ilişkin diğer bir çekince konusu ise bu oluşumların -tarafsız olsa dahi- yaptıkları doğrulama işleminin, doğası gereği geleneksel habercilikteki ‘objektiflik kriteri’ni (haberdeki taraflara dengeli yer verme, eşit mesafede durma) sağlayamayacağına dairdir. Bu yaklaşıma ilişkin yapılan değerlendirmelerden birine göre bu duruma bir eksiklik ya da olumsuzluk olarak yaklaşmak yerine konuyu yeni bir bakış açısıyla ele alarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu doğrultuda doğrulama/teyit organizasyonlarının çatışan iki kurumsal mantık (‘geleneksel gazetecilik mantığı’ ile ‘network mantığı’) arasındaki farklılıkları uzlaştırıcı bir konuma oturtulması önerilmektedir. Geleneksel gazetecilik mantığına göre haber kurumları meşruiyet iddialarını ‘objektif olmak’ üzerinden temellendirmektedir. İnternetin teknolojik özelliklerine göre işleyen network mantığında’ ise sayısız kaynaktan elde edilen büyük miktar ve kapsamdaki enformasyon ve bu enformasyonun şeffaf bir şekilde kıyaslanabilir ve dönüştürülebilir olması göz önüne alınmaktadır. Meşruiyet iddiaları ise internet üzerindeki enformasyonun ne denli eşit bir şekilde erişilebilir olduğuyla ilintilendirilmiştir (Lowrey, 2017: 382)

Yalan/sahte haberle mücadelede doğrulama platformlarının etkinliğine dair diğer bir çekimser görüş ise, bu oluşumların insan emeğine ve dikkatine bağımlı yapılar olmasıyla ilişkilidir. Teyit işleminin dikkat gerektiren ve yavaş ilerleyen hassas bir süreç olması nedeniyle şüpheli haberlerin teyidinin yapılması ve ardından sonucun kamuoyuna duyurulmasına kadar geçen zaman içinde defalarca paylaşılabilmesi dolayısıyla zararın çoktan gerçekleşmiş olması söz

konusudur. Yapılan araştırmalarda sosyal medya üzerinden yayılan manipülatif enformasyonun, doğru haberlerden çok daha hızlı bir şekilde yayıldığına bulgulanması (Silverman, 2016; Brandtzaeg ve Folstad, 2017; Gottfried ve Shearer, 2016) bu çekincenin ciddiyetini güçlendirmektedir. Çözüm önerilerden biri doğrulama işlemlerini gerçekleştiren kişilerin işlerini kolaylaştıracak yardımcı teknolojilerin geliştirilmesi ya da yapay zekâ benzeri insanlara bağımlı olmayan doğrulama sistemlerinin geliştirilmesi yönündedir (Dale, 2017). Son dönemlerde Google'ın uygulamaya koymak için üzerine çalıştığı güvenilirliği yüksek haber sitelerini öne çıkarmaya ve doğruluğu olmayan içerikler paylaşan siteleri ise geri plana atmaya dönük sistemi ile Facebook'ın başlattığı benzer girişimler (Perez, 2018) bu tür önlemlere örnek olarak verilebilir.

Doğrulama organizasyonlarının etkinlik gücüne gölge düşürebilecek diğeri bir çekince konusu ise, bu sitelerin özellikle yalan habere inanma eğiliminde olan kişilerde oluşabilecek yanlış algılamaları önlemek konusunda yetersiz olacaktır. Kamuoyu üzerinde gerçeklerden çok kanaat ve duyguların belirleyici olabilmesi (Keyes, 2017) insanların özellikle politik ve çatışmalı toplumsal konulara ilişkin sahip oldukları görüş ve inançlara karşıt olan haberleri görmezden gelme eğilimi taşıması (Brandtzaeg ve Folstad, 2017), yanlışlığı kanıtlanırsa da, bazı yalan haberlerin etkisini sürdürmeye devam etmesinin mümkün olabileceğini göstermektedir. Diğeri yandan, insanların sahip olduğu kanaat ve duyguların sadece yalan haberlere inanmalarına değil, teyidi yapılmış haberler karışısında da seçici davranarak, sadece kendi görüşlerine uygun teyitli haberleri paylaşmalarına yol açtığı da görülmüştür (Shin ve Thorson, 2017). Ancak yine de şüpheli haberlerin adı geçen organizasyonlar tarafından teyidi yapılarak, sahte olduklarına dair bulguların kamuoyuna duyurulması önemini koruyan bir konudur.

4. YÖNTEM

İnternet doğrulama/teyit platformlarının üniversite öğrencileri arasındaki birliği ve kullanım yaygınlığının araştırılmasının hedeflendiği bu çalışmada, amaç doğrultusunda elde edilmek istenen verilerin toplanması için web ortamında internet anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma evreni üniversite (lisans) öğrencileri olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini ise İstanbul'daki bir vakıf üniversitesinin lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemin temsil gücünün yüksek olabilmesi için söz konusu üniversitenin bünyesindeki toplam dört fakülleden aşağıda **Tablo 1**'de adları verilen üç fakültenin öğrencileri kapsama alınmıştır. Bu fakültelerde kayıtlı öğrenci sayısı ise 5462'dir. Dördüncü fakülte olan iletişim fakültesi ise kasıtlı olarak örneklem kapsamına alınmamıştır. Bunun nedeni iletişim fakültesi öğrencilerinin ders müfredatları gereği internet doğrulama/teyit platformlarına ilişkin bilgi sahibi olmaları olasılığının yüksek olmasıdır. Çalışma sürecinde basit tesadüfi örneklem yoluyla internet üzerinden gönderilen ankete 213 öğrenci katılım sağlamıştır. Katılımcılar 174 kadın, 39 erkek öğrenciden oluşmaktadır (Bkz. **Tablo 2**). Faydalanılan anket formu araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde düzenlenmiş üç bölümden oluşmaktadır.

Bölümlerde yer alan sorular konuya ilişkin alanbilim araştırmasına bağlı olarak geliştirilen, kapalı uçlu ve birden fazla seçeneği içeren toplam 20 sorudan oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcı öğrencilerin sosyal medya üzerinden yayılan yalan/sahte haberlerle karşılaşma yoğunluğu hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öğrencilerin sosyal medya kullanımına ve sosyal medya üzerinden haber tüketme pratiklerine yönelik sorular yöneltilmiştir. İkinci bölümde katılımcı öğrencilerin sosyal medya üzerinden yayılan yalan/sahte haberlere karşı ne ölçüde bir farkındalık geliştirdiğini ortaya koymayı amaçlayan sorulara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise öğrencilerin internet doğrulama/teyit siteleri hakkında ne ölçüde bilgi sahibi olduğunu ve

platformları hangi düzeyde kullandığını ortaya çıkarmayı hedefleyen sorular sorulmuştur. Yine bu amaç çerçevesinde, öğrencilerin bu tür platformlara ilişkin tutumlarını ölçmeye çalışan sorulara da yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Fakülteleere Göre Dağılımı

Fakülte Adı	n (213)	%
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	87	40.84
Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi	35	16.43
Sağlık Fakültesi	91	42.72

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

	n (213)	%
Kadın	174	81.7
Erkek	39	18.3

5. BULGULAR

Katılımcıların anket formunda yer alan sorulara verdiği yanıtlar üzerinden elde edilen bulgular aşağıda üç konu başlığı altında sunulmaktadır. Konu başlıkları anket formunda birbiriyle bağlantılı olarak yapılandırılan üç bölüme uygun şekilde düzenlenmiştir. Bu doğrultuda, öncelikle katılımcı öğrencilerin yalan/sahte haber üretim ve yayılımında önemli bir mecra haline dönüşen sosyal medya ile olan ilişkisine; ardından yalan/sahte habere karşı farkındalığına; son olarak da internet doğrulama/teyit platformları hakkında ne düzeyde bilgi sahibi oldukları ve bu platformları ne etkinlikte kullandıklarına dair bulgulara yer verilmiştir.

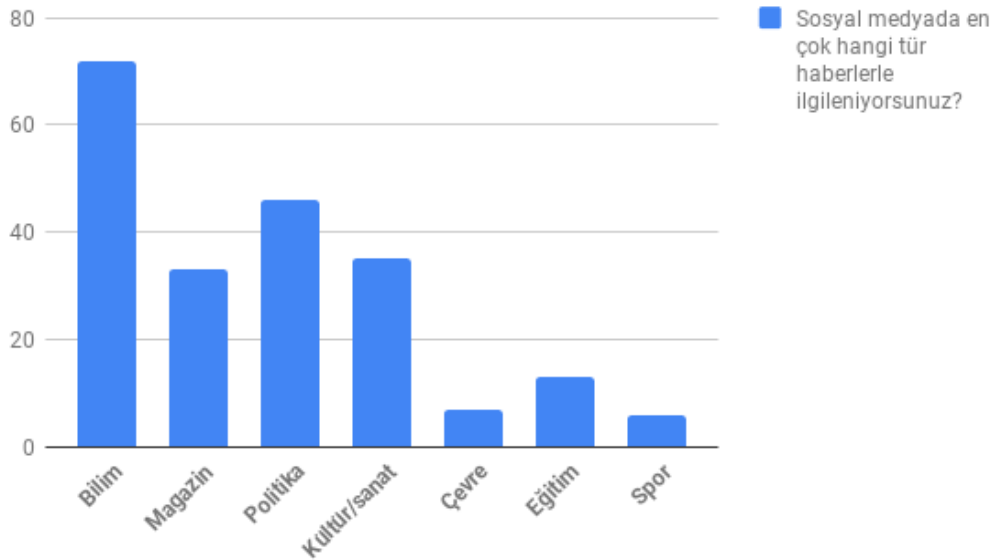
5.1. Sosyal Medya Üzerinden Haber Tüketme Pratikleri

Ankete katılan öğrencilerin sosyal medya ile ilişkisine yönelik “Herhangi bir sosyal medya hesabınız var mı?” şeklindeki soruya 196 öğrenci (yüzde 92) “Evet”, 17 öğrenci (yüzde 8) “Hayır” yanıtını vermiştir. Öğrencilerin sosyal medyayı habere ulaşmak amacıyla ne ölçüde kullandığına ilişkin “Haberlere ulaşmak/haber okumak için en çok hangi kaynağı kullanıyorsunuz?” sorusuna ise 116 öğrenci (yüzde 54.5) sosyal medya, 66 öğrenci (yüzde 31) internet gazeteleri, 31 öğrenci (yüzde 14.6) ise geleneksel medya (basılı gazete, radyo ve televizyon) seçeneğini işaretlemiştir. Takip eden “Sosyal medyada en çok hangi mecra üzerinden haber okuyorsunuz?” sorusu için işaretlenen yanıt seçeneklerinin dağılımı şöyledir: Instagram, 88 öğrenci (yüzde 41.3); twitter 61 öğrenci (yüzde 28.6); Facebook, 14 öğrenci (yüzde 6.6); YouTube, 11 öğrenci (yüzde 5.2). Bu bulgular sosyal medyanın kullanım yaygınlığının öğrenciler arasında yüksek olduğunu ve aynı zamanda sosyal medyanın öğrenciler için habere ulaşmada önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin haber için en az tercih ettikleri kaynağın ise geleneksel medya olduğu görülmektedir. Öğrencilerin haber için sosyal medyayı tercih etme nedenlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan “Haber için sosyal medyayı tercih etme nedeniniz nedir?” sorusuna 196 öğrenci yanıt

vermiştir. Yanıtların sunulan seçeneklere göre dağılımlarının “Geleneksel medyada bulamadığım haber detaylarını bulabiliyorum” 61 öğrenci (yüzde 31); “Daha eğlenceli haberleri bulabiliyorum” 51 öğrenci (yüzde 26); “Geleneksel medyada bulamadığım haberleri bulabiliyorum” 49 öğrenci (yüzde 25); “Sansürlü haberleri bulabiliyorum” 35 öğrenci (yüzde 18) şeklinde olduğu görülmüştür. Ulaşılan oranlardan hareketle öğrencilerin sosyal medyaya yönelmelerinin arkasındaki en önemli nedenin geleneksel medyada yer almayan haber detaylarına erişebilmek olduğu sonucu çıkmaktadır.

Bu bölümde ayrıca öğrencilerin sosyal medyaya en çok hangi haber türleri için yöneldiklerini ortaya çıkarmak amacıyla “Sosyal medyada en çok hangi haber türüyle ilgileniyorsunuz” sorusuna yer verilmiştir. 212 öğrencinin yanıtladığı soruda yer alan yanıt seçeneklerine göre dağılım oranları şu şekildedir: “Bilim” 72 öğrenci (yüzde 34); “Politika” 46 öğrenci (yüzde 21.7); “Kültür ve sanat” 35 öğrenci (yüzde 16.5); “Magazin” 33 öğrenci (yüzde 15.6); “Eğitim”, 13 öğrenci (yüzde 6.1); “Çevre”, 7 öğrenci (yüzde 3.3); “Spor”, 6 öğrenci (yüzde 2.8); Ekonomi, 0 öğrenci (Bkz. **Grafik 1**).

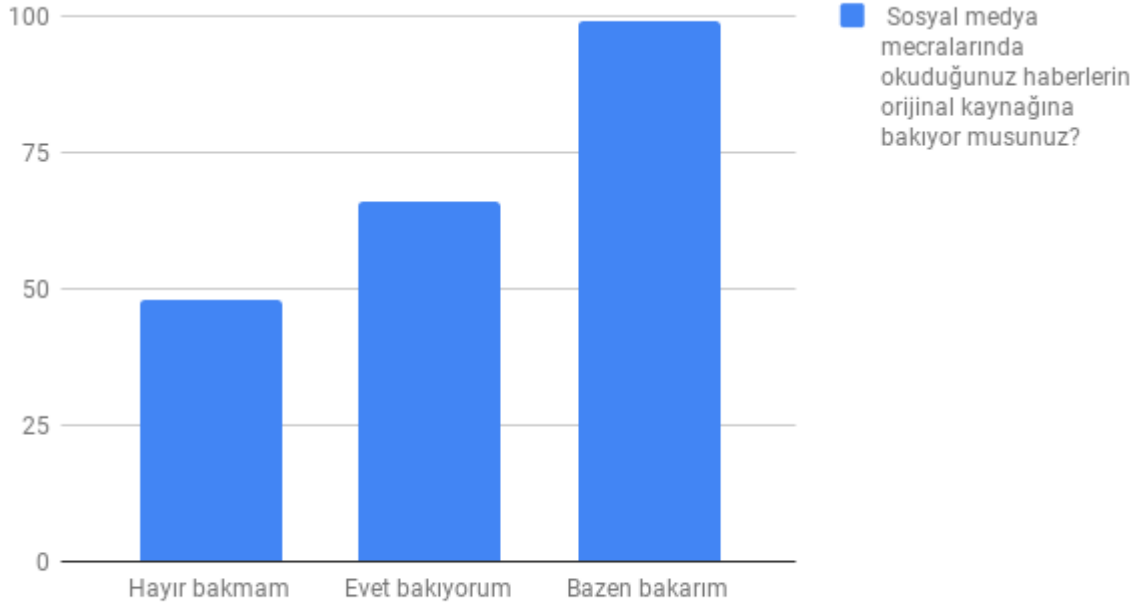
Grafik 1. Öğrencilerin Sosyal Medyada İlgilendiği Haber Türleri

Bu bölümde yer alan sorular aracılığıyla elde edilen veriler, sosyal medya hesabı sahipliğinin öğrenciler arasında çok yaygın olduğunu, sosyal medyanın habere erişimde öğrencilerin temel kaynaklarından birini oluşturduğunu, instagram ve twitter’ın da diğer sosyal medya mecralarına oranla öğrenciler tarafından daha fazla kullanıldığını ortaya çıkarmaktadır. Öğrencilerin özellikle habere erişim bağlamında sosyal medya ile olan ilişkilerinin yoğun olması, sosyal medya üzerinden dolaşıma çıkan yalan/sahte haberlerle karşılaşma olasılığının da yüksek olacağına işaret etmektedir. Bulgular aynı zamanda, öğrencilerin habere ulaşmak için geleneksel haber kaynaklarıyla doğrudan kurdukları ilişkinin de zayıf olduğunu göstermektedir.

5.2. Öğrencilerin Sosyal Medya Üzerinden Yalan/Sahte Haberlere Karşı Farkındalığı

Temel olarak öğrencilerin yalan/sahte haberlerin sosyal medya üzerindeki varlığı olgusuna dair ne ölçüde farkındalık geliştirdiklerini ortaya çıkarma amacıyla düzenlenen soruların yer aldığı bu bölümde ilk olarak “Sosyal medya üzerinde okuduğunuz haberlerin doğruluğuna güveniyor musunuz?” sorusuna yer verilmiştir. Soru anket formunu dolduran 213 katılımcının tamamı tarafından yanıtlanmıştır. Soruda sunulan üç yanıt seçeneğinden “Evet güveniyorum”u işaretleyen öğrenci sayısı sadece 12 (yüzde 5.6) olmuştur. “Hayır güvenmem” seçeneğini 79 öğrenci (yüzde 37), “Genellikle güvenirim” seçeneğini ise 122 öğrenci (yüzde 57.3) işaretlemiştir. Bu soruda, sosyal medya üzerinden erişilen haberlere güvendiğini belirten öğrenci sayısının oranının düşüklüğü dikkat çekmekle birlikte, haberlere genellikle güvendiğini belirten öğrencilerin sayısının yüksekliği de dikkat çekmektedir.

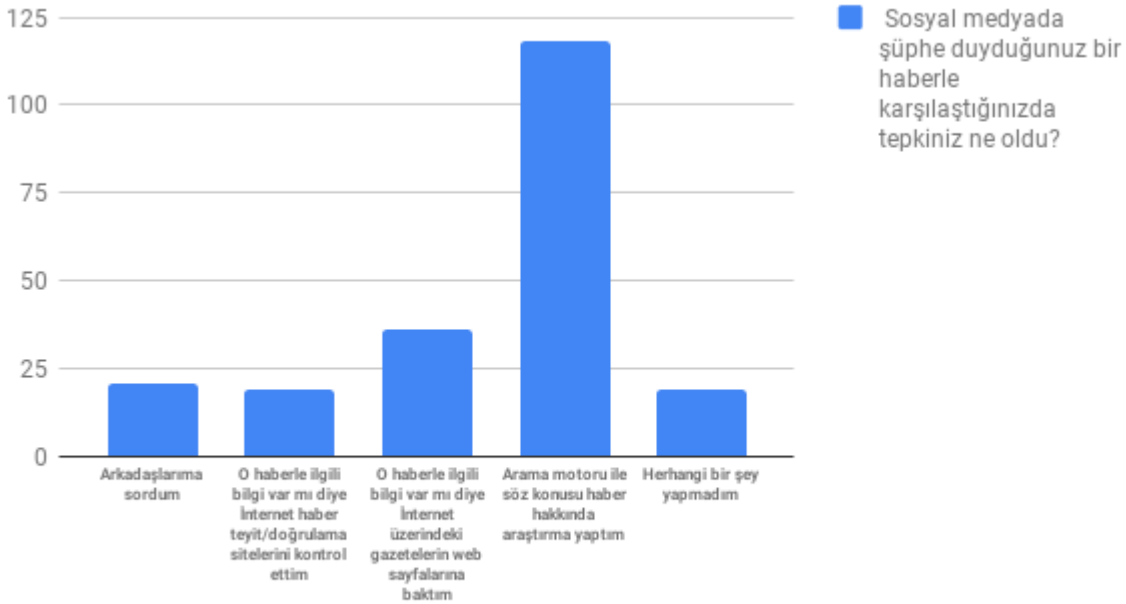
Öğrencilerin sosyal medyada yer alan haberleri ne denli güvenilir bulduklarına ilişkin bu bölümde yer verilen diğer bir soru “Sosyal medya mecralarında okuduğunuz haberlerin orijinal kaynağına bakıyor musunuz?” şeklindedir. Aşağı **Grafik 2**'de görüleceği üzere, “Evet bakarım” yanıtını veren öğrenci sayısı 66 (yüzde 31), “Hayır bakmam” seçeneğini işaretleyen öğrenci sayısı 48 (yüzde 22.5), “Bazen bakarım” seçeneğini işaretleyenlerin sayısı ise 99’dur (yüzde 46.4). Yanıtların oransal dağılımından hareketle, haberlerin orijinal kaynağını kontrol eden öğrenci kategorisinin değerinin yüksek olmadığı görülmektedir.

Grafik 2. Haberlerin Orijinal Kaynağının Kontrolü

Bu bölümde öğrencilerin şüpheli bir haberle karşılaştıklarında sergiledikleri davranışlarına ilişkin olarak “Sosyal medyada şüphe duyduğunuz bir haberle karşılaştığımızda tepkiniz ne oldu?” sorusuna yer verilmiştir. Katılımcı tüm öğrencilerin cevapladığı soruya, **Grafik 3**'de görüleceği üzere 118 öğrenci (yüzde 55.4) “Arama motoru ile söz konusu haber hakkında arama yaptım”, 36 öğrenci (yüzde 17) “O haberle ilgili bilgi var mı diye internet üzerindeki gazetelerin web sitelerine

baktım”, 21 öğrenci (yüzde 9.8) “Arkadaşlarıma sordum”, 19 öğrenci (yüzde 8.9) “internet doğrulama/teyit platformlarını kontrol ettim”, geri kalan 19 öğrenci (yüzde 8.9) ise “Hiç bir şey yapmadım” şeklinde yanıtlamıştır.

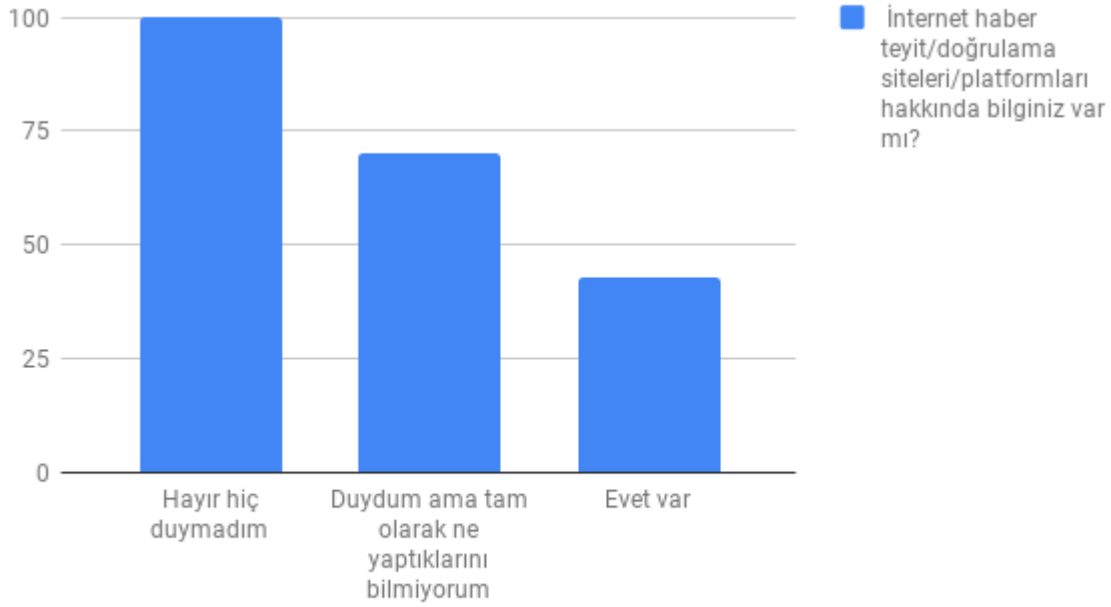
Grafik 3. Şüpheli Haberlere Verilen Tepki

Sosyal medyada yer alan haberlere tamamıyla güvenen öğrencilerin oranının düşüklüğü (yüzde 5.6) ve yine haberlerin orijinal kaynağını kontrol etme gereğini hiç hissetmeyen öğrencilerin göreceli olarak da olsa düşük bir orana (yüzde 8.9) sahip olması, öğrencilerin haber için sosyal medyayı tercih etmekle birlikte sosyal medya aracılığıyla eriştikleri haberlerin güvenilirliğine karşı temkinli bir tutum sahibi içinde olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda yanıtlar, öğrencilerin şüpheli bir haberle karşılaştıklarında onları harekete geçirecek bir doğrulama refleksi geliştirdiklerini de ortaya koymaktadır. Ancak, haberlerin kontrolü için internet doğrulama/teyit platformlarını oldukça düşük bir oranda kullandıkları, teyit amacıyla asıl yöneldikleri kaynağın ise arama motorları olduğu görülmektedir. Haber üretim pratikleri açısından geleneksel medya normlarıyla daha uyumlu olan internet gazetelerinin ise teyit için yönelinen dördüncü kaynak olduğu görülmektedir.

5.3. İnternet Doğrulama/Teyit Platformlarının Bilinirliği ve Kullanım Yaygınlığı

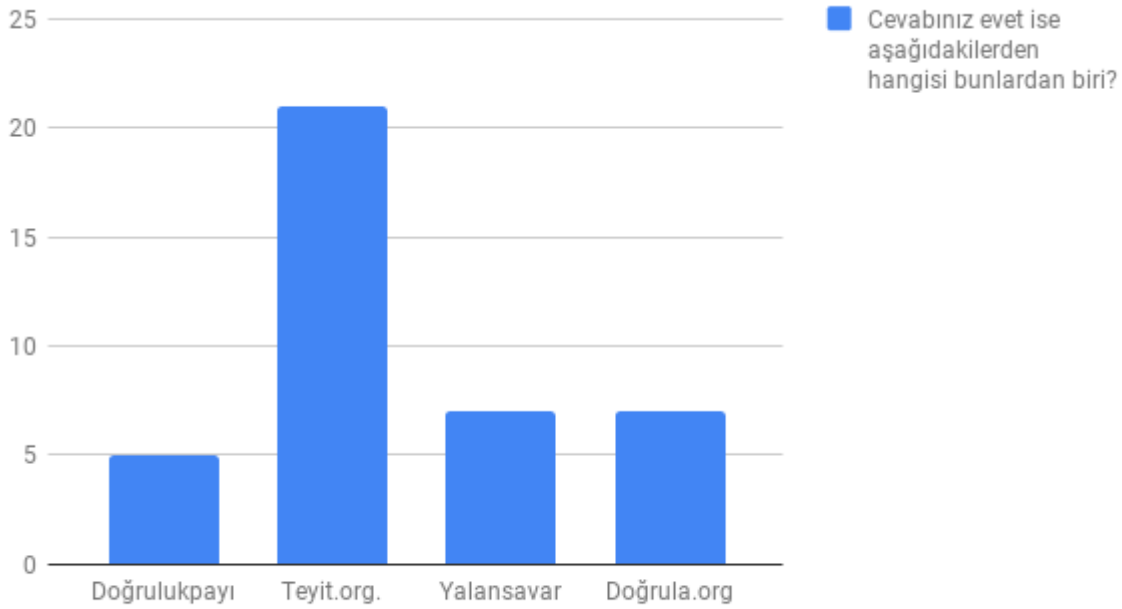
İnternet doğrulama/teyit platformlarının bilinirliği ve kullanım yaygınlığına odaklanan bu bölümdeki soru grubunda ilk olarak “İnternet haber doğrulama/teyit platformları hakkında bilginiz var mı” sorusuna yer verilmiştir. Soruya cevap veren 213 katılımcı öğrenciden “Evet var” seçeneğini işaretleyenlerin sayısının 43 (yüzde 20.2) ile sınırlı kaldığı görülmüştür. Diğer iki seçeneği oluşturan “Hayır hiç duymadım” 100 öğrenci (yüzde 46.9), “Duydum ama tam olarak ne yaptıklarını bilmiyorum” seçeneği ise 70 öğrenci (32.9) tarafından işaretlenmiştir (Bkz. **Grafik 4**)

Elde edilen oranlar doğrulama/teyit platformlarının öğrenciler arasındaki bilinirliğinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 4. Doğrulama/Teyit Platformları Hakkında Bilgi Düzeyi

Öğrencilerin doğrulama/teyit platformlarıyla olan ilişkisinin “bilme” düzeyiyle mi sınırlı kaldığı yoksa daha ileri seviyede mi olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla “Sosyal medya üzerinden herhangi bir internet doğrulama/teyit sitesini takip ediyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Cevap seçeneklerinden “Hayır”ı 173 öğrenci (yüzde 81.23) “Evet”i ise 40 öğrenci (yüzde 18.77) işaretlemiştir. Oransal dağılımlardan hareketle, öğrencilerin doğrulama/teyit platformlarını takip etme düzeyinin düşük olduğu görülmüştür. Olumlu yanıt verenlerin takip ettikleri doğrulama/teyit platformlarını belirlemek amacıyla yöneltilen sorudan elde edilen veriler ise en fazla takip edilen platformun teyit.org olduğunu (yüzde 52.5 / 21 öğrenci) göstermiştir. İkinci sırayı sahip oldukları yüzde 17.5’lik (7’şer öğrenci) bir oranla Yalansavar ve Doğrula.org.’un paylaştığı görülmüştür. Üçüncü sırayı ise Doğrulukpayı (yüzde 12.5 / 5 öğrenci) almıştır (Bkz. **Grafik 5**).

Grafik 5. Takip Edilen İnternet Doğrulama/Teyit Platformları

Bu bölümde öğrencilerin doğrulama/teyit platformlarına ilişkin tutumlarına yönelik sorulara da yer verilmiştir. Bunlardan ilki “İnternet doğrulama/teyit sitelerini/platformlarını güvenilir buluyor musunuz / güvenilir olabilirler mi?” şeklindedir. Anket formunu dolduran 213 kişiden 203’ü tarafından yanıtlanan bu soruda “Evet güvenilir buluyorum” seçeneğini işaretleyenlerin sayısı 53 (yüzde 26.1) iken “Hayır güvenilir bulmuyorum” seçeneğini işaretleyenlerin sayısı 76 (yüzde 37.4), “Fikrim yok” seçeneğini işaretleyenlerin sayısı ise 74 (yüzde 36.4) olmuştur. Bu oranlar, doğrulama/teyit platformlarının bilinirliğini ortaya çıkarmayı hedefleyen bir önceki soruya verilen yanıtlarla çelişkili bir görüntü ortaya koymaktadır. Önceki soruda, bu tür yapılanmalar hakkında hiç bilgisi olmadığını belirten katılımcı sayısı 100 iken, bu soruda platformların güvenilirliği hakkında fikri olmadığını beyan edenlerin sayısı 74’dür. Diğer bir ifade ile 26 katılımcının hiç fikri olmadığı bir oluşumun güvenilirliği hakkında değerlendirmede bulunduğu görülmektedir. Bu durum, bu soru aracılığıyla erişilen verinin güvenilirliğine gölge düşürürken, diğer taraftan katılımcıların daha önceden sahip oldukları bilgi ve tutumları üzerinden, anket formu aracılığıyla haberdar oldukları bir yapılanmaya yönelik oluşturdukları bir önyargı olarak da değerlendirilebilir.

Anket formunda platformlara ilişkin duyulan “güvensizliğin” ardındaki nedenleri ortaya çıkarmak amacıyla devam sorusu niteliğinde, “Güvenilir bulmama nedeniniz nedir?” sorusu yöneltilmiştir. İki yanıt seçenekli soruya yapılan dönüşler şöyledir: “Tarafsız olabileceklerine inanmıyorum” 52 öğrenci (yüzde 68.4), “Doğrulama işlemini sağlıklı yapabileceklerine inanmıyorum”, 24 öğrenci (yüzde 31.6). Öğrencilerin doğrulama/teyit platformlarını kullanım pratiklerini anlamaya dönük diğer bir soru “Bugüne kadar internet doğrulama/teyit sitelerince teyidi yapılmış bir haberi sosyal medya hesabınızdan paylaştınız mı? şeklinde sorulmuştur. Ankete katılım sağlayan 213 öğrenciden 211’inin yanıt verdiği bu soruda “Hayır” seçeneğini işaretleyenlerin sayısı 170 (yüzde 82.1) iken “Evet” yanıtını seçenlerin sayısı 37’dir (yüzde 17.9). Ankete son olarak öğrencilere “İnternet doğrulama/teyit sitelerinin yaptığı doğrulama /teyit sizce

habercilik midir?" sorusu yöneltilmiştir. 207 öğrencinin yanıtladığı soruda teyit işlemini bir gazetecilik pratiği olarak değerlendiren öğrenci sayısı 63, değerlendirmeyenlerin sayısı ise 57 olarak ortaya çıkmıştır.

6. SONUÇ

İnternet doğrulama/teyit platformlarının üniversite öğrencileri arasındaki bilinirliği ve kullanım yaygınlığını ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma, İstanbul'da bulunan bir vakıf üniversitesinin üç fakültesinde öğrenim görmekte olan 213 lisans öğrencisine internet üzerinden uygulanan anket yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Üç bölüm olarak düzenlenen anket formunda önce katılımcı öğrencilerin sosyal medya ile ilişkisine, ardından yalan/sahte haber olgusuna yönelik farkındalıklarının ve son olarak da öğrencilerin internet doğrulama/teyit platformları hakkındaki bilgi düzeylerinin ve bu platformları ne etkinlikte kullandıklarının ortaya konmasına odaklanılmıştır.

Çalışmanın ulaştığı sonuçlardan ilki, öğrencilerin sosyal medya üzerinden dolaşıma çıkan yalan/sahte haberlerle karşılaşma olasılığının yüksek olduğu yönündedir. Bu çıkarıma yön veren bulgular, öğrencilerin yüzde 92'sinin sosyal medya hesabı sahibi olması, habere erişim amacıyla en çok tercih ettikleri kaynağın sosyal medya, en az tercih ettikleri kaynağın ise geleneksel medya olmasıdır. Çalışmanın ulaştığı bir diğer sonuç ise, öğrencilerin sosyal medya üzerinden yalan/sahte haber olgusuna dair bir farkındalık geliştirdikleri yönündedir. Anket formuna yanıt veren öğrencilerin yüzde 91'inin şüpheli bir haberle karşılaştığında teyit arayışına girdiğini belirtmesi, bu farkındalığın öğrencileri bir teyit çabasına yöneltecek etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Çalışmanın temel odağını oluşturan internet doğrulama/teyit platformlarının öğrenciler arasındaki bilinirlik ve kullanım yaygınlığına dair ulaşılan sonuç ise bu oranın oldukça düşük olduğu yönündedir. Sosyal medyada şüpheli bir haberle karşılaşan öğrencilerden sadece yüzde 8.9'nun haber teyiti için internet doğrulama/teyit platformlarına yöneldiği görülmüştür. Benzer şekilde, öğrencilerin büyük çoğunluğunun herhangi bir internet doğrulama/teyit platformunu takip etmediğini görülmüştür.

Doğrulama/teyit organizasyonlarının öğrenciler arasındaki bilinirlik oranının sadece yüzde 20 civarında olması ile öğrencilerin internet doğrulama/teyit platformlarını kullanma oranının düşüklüğü arasında bir bağlantı kurmak mümkün görünmektedir. Doğrulama/teyit organizasyonlarının düşük oranda kullanımının diğer bir nedeni olarak da bu tür yapılanmalara duyulan güven eksikliği gösterilebilir. Güven sorunun ardında yatan en önemli etken ise bu tür yapılanmaların tarafsız olabileceklerine ilişkin duyulan şüphe şeklinde belirlemektedir. Bu durumun daha önce yapılan çalışmalarda (Brandtzaeg ve Folstad) ulaşılan bulgularla uyum içinde olması, internet doğrulama/teyit platformlarının yalan haberle mücadelede etkin olabilmelerinin önündeki en büyük engellerden birinin güven sorunu olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Diğer önemli etken ise bu tür yapılanmaların gerek varlıklarının ve işlevlerinin gerekse teyit sürecini nasıl yürüttüklerine dair bilinirliklerinin düşük olmasıdır.

İçinde bulunduğumuz çağın önemli sorunlarından biri haline gelmiş bulunan yalan haberle mücadele açısından internet doğrulama/teyit platformlarının varlığı ve kullanımı önem taşımaktadır. Birçokları tarafından yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı yeni gazetecilik pratiklerinden biri olarak da değerlendirilen internet doğrulama/teyit platformlarının işlevi değerlidir. Ancak, Türkiye'deki duruma ilişkin küçük bir fotoğraf çekmeyi amaçlayan bu çalışmanın ortaya koyduğu bulgular bu tür oluşumların öneminin büyüklüğü ile interneti en yaygın kullanan (üniversiteli) gençler arasındaki kullanım yaygınlığının eşdeğer bir doğrultuda olmadığı

yönünde bir sonuca ulaşmıştır. Doğrulama/teyit platformlarının teyit işlemini nasıl yürüttüklerine ilişkin bilinirliğin düşük olması ve kamuoyunda yeterince güvenilir bulunmuyor olmaları ise, doğrulama/teyit platformlarının kendilerini daha iyi tanıtmaya ihtiyaç duyduğu izlenimi vermektedir.

Kaynakça

- Allcott, Hunt & Gentskow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236.
- Bilim Kazanı; <https://bilimkazani.org/>. Erişim Tarihi: 20. 03.2018.
- Brandtzaeg, P. & Folstad, A. (2017). Trust and distrust in online fact-checking services, *Communication of the ACM*, 65-71.
- Chaffee, S. H., & Kanihan, S. F. (1997). Learning about politics from the mass media. *Political Communication*, 14(4), 421-430.
- Dale, R. (2017). NLP in a post-truth world. *Natural Language Engineering*, (23) 2, 319- 324. <https://www.cambridge.org/core/journals/natural-language-engineering/article/nlp-in-a-posttruth-world/30F3F9949BFF6E5644A63A80874109A4> Erişim Tarihi: 15.04.2018.
- Dobbs, Michael (2012). The rise of political fact checking: how Reagan inspired a journalistic movement: A reporter's eye view. *The New America Foundation*. <https://www.issuelab.org/resources/15318/15318.pdf> Erişim Tarihi: 02.07. 2017.
- Doğrula.org.; (<https://dogrula.org/> Erişim Tarihi: 15.08.2018.
- Doğruluk Payı; <http://www.dogrulukpayi.com/>, Erişim Tarihi: 15.08.2018.
- Edson C.T. Jr., Zheng, W.L. & Richard, L. (2018). Defining 'fake news'. *Digital Journalism*, 6:2, 137-153.
- Graves, L. & Cherubini, F. (2016). The rise of fact checkig sites in Europe. *Reuters Institute, for the Study of Journalism*, University of Oxford. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/rise-fact-checking-sites-europe>, Erişim Tarihi: 06.07.2017.
- Gottfried, J. & Shearer, E. (2016). News use accross social media platforms. *Pew Research Center*, <http://www.journalism.org/2016/05/26/news-use-across-social-media-platforms-2016/> Erişim Tarihi: 24.02.2018.
- Haigh, M., Haigh, T. & Kozak, N.I. (2017). Stopping fake news. *Journalism Studies*, <https://doi.org/10.1080/1461670X.2017.1316681>, Erişim Tarihi: 23.06.2018.
- Himma-Kadakas, M. (2017). Alternative facts and fake news entering journalistic content production cycle. *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*, 9(2), 25-41.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture where old and new media collide*, New York: New York University Press.
- Keyes, R. (2017). *Hakikat sonrası çağ* (çev. D. Özçetin), İstanbul: Delidolu.
- Lowrey, W. (2017). The emergence and development of news fact-checking sites. *Journalism Studies*, 13(8), p.376-394.

- Pak, C. (2017). News companies link sharing on twitter as informative advertising and content signaling. Proceeding of the 2017 CHI Conference Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems, 312-315.
- Perez, S. (2018). Facebook expands fact-checking program, adopts new technology for fighting fake news. *Techcrunch.com*. <https://techcrunch.com/2018/06/21/facebook-expands-fact-checking-program-adopts-new-technology-for-fighting-fake-news/>, Erişim tarihi: 18.08.2018.
- Shin, J. & Thorson (2017). Partisan selective sharing: the biased diffusion of fact-checking messages on social media. *Journal of Communication*, (67) 2.
- Teyit.org.; <https://teyit.org/>. Erişim Tarihi: 15.08.2018.
- TÜİK (2018) hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1028 Erişim tarihi: 20.06.2018.
- Yalansavar; <https://yalansavar.org/> Erişim Tarihi: 15.08.2018.